

VERBOND EN DIALOOG – JOODSE LEZING VAN DE TORA

JONATHAN SACKS

Genesis

boek van het begin

SKAN DALON
LON · YORK · N.Y. · PORT · S.

Inhoudsopgave

Leven met de tijd: de <i>parasja</i>	9
Genesis: een inleiding	13
I Beresjiet – <i>In het begin</i> Genesis 1:1 • 6:8	21
Het boek van de onderwijzing	23
Het wezen van de mens	25
Drie fasen van de schepping	28
Geweld in de naam van God	33
Mantels van licht	36
II Noach – <i>Noach</i> Genesis 5:32 • 11:32	43
Meer dan gehoorzaamheid	45
Babel, een verhaal over hemel en aarde	49
De objectiviteit van de moraal	55
Een drama in vier bedrijven	59
III Lech Lecha – <i>Trek weg</i> Genesis 12:1 • 17:27	63
De lange weg naar de vrijheid	65
Een nieuw type held	70
Vier dimensies van de reis	73
Vaders en zonen	77
Belofte en vervulling	81
IV Wajera – <i>En Hij verscheen</i> Genesis 18:1 • 22:24	87
God en vreemdelingen	89
God uitdagen	93
De ambivalente jood	98
Het wonder van een kind	105
V Chajee Sara – <i>Sara leefde</i> Genesis 23:1 • 25:18	109
Land en kinderen	111
Gebed en gesprek	115
Ouderlijk gezag en de keuze van een huwelijkspartner	120
Jodendom en islam	125
VI Toledot – <i>Afstammelingen</i> Genesis 25:19 • 28:9	129
Over klonen en identiteit	130
De toekomst van het verleden	135
De moed om te volharden	140
Het andere gezicht van Esau	146

VII	Wajetsee – <i>En hij trok uit</i> Genesis 28:10 • 32:3	155
	God onverwacht ontmoeten	157
	De ladder van het gebed	162
	Wanneer het ‘ik’ stil is	166
	Over liefde en rechtvaardigheid	168
	Luisteren naar de Tora	174
VIII	Wajisjlach – <i>En hij stuurde</i> Genesis 32:4 • 36:43	181
	Fysieke angst, morele vrees	182
	Worstelen van aangezicht tot aangezicht	187
	Een crisis overleven	197
	Jakobs bestemming, Israëls naam	202
IX	Wajejsjev – <i>En hij woonde</i> Genesis 37:1 • 40:23	209
	De tragiek van Ruben	211
	Troost weigeren, hoop houden	219
	Vlammen en woorden	223
	Een verhaal van twee vrouwen	228
X	Mikeets – <i>Na verloop</i> Genesis 41:1 • 44:17	233
	De mens wikt, God beschikt	235
	Tussen vrijheid en voorzienigheid	240
	Het universele en het particuliere	244
	Achter het masker	253
XI	Wajigasj – <i>En hij naderde</i> Genesis 44:18 • 47:27	259
	Op zoek naar berouw	261
	De boetvaardige mens	269
	Houdt mijn vader van mij?	273
	Vergeving	280
XII	Wajechi – <i>En hij leefde</i> Genesis 47:28 • 50:26	285
	Een leugen om bestwil	287
	Vergeetachtigheid en vruchtbaarheid	292
	De toekomst van het verleden	296
	Joodse tijd	304
	Verantwoording bij de vertaling	310
	Over de auteur	313
	Reacties op <i>Genesis, Exodus, Leviticus</i> en <i>Numeri</i>	318

Fysieke angst, morele vrees

Tweeëntwintig jaar zijn voorbijgegaan sinds Jakob voor zijn broer op de vlucht sloeg, platzak en alleen. Tweeëntwintig jaar zijn voorbijgegaan sinds Esau wraak zwoer voor wat hij beschouwde als de diefstal van zijn zegen. Nu staan de broers op het punt elkaar weer te ontmoeten. Het is een beladen ontmoeting. Ooit heeft Esau gezworen Jakob te doden. Zal hij dat nu doen, of heeft de tijd de wonden geheeld? Jakob stuurt boden vooruit om Esau te laten weten dat hij onderweg is. Zij keren terug met de boodschap dat Esau Jakob tegemoetkomt met vierhonderd man; dat is zo'n grote delegatie dat het Jakob doet vermoeden dat Esau uit is op geweld.

Jakob reageert onmiddellijk en heftig:

Toen werd Jakob erg bang en bevreesd ... (Genesis 32:8)

De angst is begrijpelijk, maar zijn reactie stelt ons voor een raadsel. Waarom worden hier twee woorden gebruikt? Wat is het verschil tussen angst en vrees? Een midrasj geeft op deze vraag een diepzinnig antwoord:

Rabbi Juda bar Ilai zei: Komen angst en vrees niet op hetzelfde neer? Nee, want het betekent dat hij bang was om te worden gedood, maar bevreesd bij de gedachte dat hij zou doden. Want Jakob dacht: als hij het van mij wint, zal hij mij dan niet doden? En als ik van hem win, zal ik hem dan niet doden? Dat is de betekenis van 'hij was bang' – ingeval hij zou worden gedood en van 'hij was bevreesd' – ingeval hij zou doden.¹

Volgens de midrasj is het verschil tussen bang en bevreesd dat het eerste om fysieke en het tweede om morele bezorgdheid gaat. Het is één ding bang te zijn voor de eigen dood, het is heel iets anders rond te lopen met de gedachte de dood van een ander op het geweten te hebben. Jakobs emotie was dus tweeledig: het fysieke en het psychologische, het morele en het materiële.

Dit roept echter een nieuwe vraag op. Zelfverdediging is volgens de joodse wet toegestaan.² Als Esau zou proberen Jakob te doden, heeft Jakob volledig het recht om terug te vechten, desnoods ten koste van

1 *Beresjiet Raba* 76:2; Rasji, Commentaar bij Genesis 32:8.

2 *Talmoed Sanhedrien* 72a.

Esaus leven. Waarom dan zou deze mogelijkheid morele problemen oproepen? Deze kwestie wordt aan de orde gesteld door rabbi Sjabbetai Bass, schrijver van het commentaar op Rasji, *Sifteï Chachamiem*:

Men zou kunnen aanvoeren dat Jakob zeker niet bevreesd hoefde te zijn over de mogelijkheid dat hij Esau zou doden, want er is een uitdrukkelijke regel: 'Als iemand van plan is jou te doden, voorkom dat dan door diegene te doden.' Toch was Jakob gekweld door de angst dat hij in de loop van de strijd enkelen van Esaus mannen zou doden. Die waren er namelijk niet op uit om hem te doden, maar wilden enkel vechten met zijn mannen. En ook al achtervolgden Esaus mannen die van Jakob en had iedereen het recht het leven van een achtervolgde te redden ten koste van het leven van de achtervolger, er is niettemin een voorwaarde: 'Als de achtervolgde had kunnen worden gered door een lichaamsdeel van de achtervolger te verminken, maar de redder in plaats daarvan de achtervolger doodde, verdient hij om die reden de doodstraf.' Daarom was Jakob bang dat hij in de hitte van de strijd een aantal van Esaus mannen zou doden, terwijl hij hen had kunnen tegenhouden door hun slechts letsel toe te brengen.³

Het principe dat hier volgens *Sifteï Chachamiem* aan de orde is, is het minimale gebruik van geweld. De regels voor verdediging en zelfverdediging zijn niet bedoeld als toestemming om vrijelijk te doden. Er zijn wetten die grenzen stellen aan wat we tegenwoordig *nevenschade* noemen, het doden van onschuldige burgers, zelfs als dit uit noodweer gebeurt. Jakob was bevreesd bij de gedachte dat hij mogelijk een paar tegenstanders zou doden, terwijl het toebrengen van alleen letsel misschien voldoende zou zijn om het leven te verdedigen van degenen die werden aangevallen, dat van hemzelf inbegrepen.

Een vergelijkbare gedachte vinden we in de interpretatie van de midrasj bij de openingszin van Genesis 15. Abraham heeft net de oorlog tegen de vier koningen gewonnen, die hij was begonnen om zijn neef Lot te redden, als God plotseling aan hem verschijnt en zegt: '*Wees niet bang*, Abram: ikzelf zal jou als een schild beschermen. Je loon zal vorstelijk zijn' (Genesis 15:1). Het vers suggereert dat Abraham bang was, maar waarvoor? Hij had zojuist een overwinning behaald bij dit militaire treffen. De strijd was voorbij. Er was geen reden voor angst. Hierop geeft de midrasj het volgende commentaar:

---

³ *Sifteï Chachamiem* over 32:8.

Een andere reden voor Abrams angst nadat hij de vier koningen had gedood, was zijn plotselinge besef: ‘Misschien heb ik wel het goddelijke gebod overtreden dat de Heilige, gezegend zij Hij, aan de kinderen van Noach heeft opgelegd: “Wie bloed van mensen vergiet, diens bloed wordt door mensen vergoten.” Want hoeveel mensen heb ik in de strijd gedood?’⁴

Of, zoals een andere midrasj zegt:

Abraham was vervuld van twijfel, omdat hij bij zichzelf dacht: Misschien was er wel een rechtvaardig of godvrezend man onder de soldaten die ik gedood heb.⁵

Maar er is een tweede verklaring mogelijk voor de angst van Jakob, namelijk dat de midrasj gewoon bedoelt wat er staat: Jakob was bevreesd bij de gedachte dat hij mogelijk gedwongen zou worden om te doden, *zelfs wanneer dit volledig gerechtvaardigd zou zijn*.

We hebben het hier over een moreel dilemma.⁶ Die uitdrukking wordt vaak onnauwkeurig gebruikt om een moreel probleem of een moeilijke ethische beslissing aan te duiden. Maar een dilemma is niet domweg een conflict. Er zijn vele morele conflicten. Mogen we een abortus uitvoeren om het leven van de moeder te redden? Moeten we een ouder gehoorzamen wanneer hij of zij iets van ons vraagt dat volgens de joodse wet verboden is? Mogen we de sabbat ontheiligen om het leven van een terminaal zieke patiënt te verlengen? Er zijn antwoorden voor deze vragen. Er is een juiste wijze van handelen en een verkeerde. Wanneer twee verplichtingen met elkaar botsen, hebben we meta-halachische beginselen⁷ die ons vertellen welke van de twee prioriteit heeft. Er zijn enkele stelsels waarin alle morele conflicten deze vorm aannemen. Er is altijd een besluitvormingsprocedure en dus een bepaald antwoord op de vraag ‘wat moet ik doen?’

Maar wanneer er sprake is van een dilemma, is er geen juist antwoord. Een dilemma doet zich voor in geval van een conflict tussen juist en juist, tussen verkeerd en verkeerd – daar waar we, wat we ook doen, iets doen wat we in andere omstandigheden niet zouden moeten doen.

4 Solomon Buber, comp., Tanchoema, *Lekh Lekha* 19 (Vilna, 1885).

5 *Beresjiet Raba* 44:4.

6 Zie Christopher Gowans (red.), *Moral Dilemmas* (Oxford: University Press, 1987), voor een verzameling van filosofische essays over dit onderwerp.

7 Noot van de vertalers: De halacha als het geheel van goddelijke en rabbijnse wetgeving is gefundeerd in de Tora en de Talmoed, die beide als meta-halachisch (boven de halacha uitgaand) worden beschouwd.

De Jeruzalemse Talmoed (*Teroemot* 8) beschrijft zo'n geval. Daarin zoekt Oella bar Kosjev, die op de vlucht is voor de Romeinen, zijn toevlucht in de stad Lod. De Romeinen omsingelen de stad en zeggen: lever die vluchteling uit of we doden jullie allemaal. Rabbi Jehosjoea ben Levi overtuigt de vluchteling dat hij zichzelf moet overgeven. Dit is een ingewikkeld geval, waarover in de joodse wet veel is gediscussieerd, maar waarin beide alternatieven tragisch zijn. Rabbi Jehosjoea ben Levi handelt in overeenstemming met de halacha, maar de profeet Elia vraagt hem: 'Is dit de weg der godvrezenden? [*Wezoe misjnat haChasadiem*]?'

Morele dilemma's zijn situaties waarbij de zaak niet is afgedaan met het doen van het juiste. Het conflict kan wezenlijk tragisch zijn. In deze *parasja* zit Jakob gevangen in zo'n conflict: enerzijds mag hij zichzelf niet laten doden, anderzijds mag hij een ander niet doden; maar één van beide zal hij moeten doen. Het feit dat het ene principe (zelfverdediging) zwaarder weegt dan het andere (het verbod op doden), betekent niet dat Jakob onbekommerd is wanneer hij wordt geconfronteerd met zo'n keuze, vooral omdat Esau zijn tweelingbroer is. Ondanks hun verschillen zijn zij samen opgegroeid. Ze zijn familie van elkaar. Dit versterkt het dilemma nog meer. Als we voor een bepaalde keus staan, kan het handelen volgens morele voorschriften ons bedroefd maken. Doen wat juist is, kan inhouden dat we geen wroeging of schuld voelen, maar toch spijt en verdriet ervaren over wat we moeten doen.

Een moraal die ruimte laat voor dilemma's probeert de gecompliceerdheid van het morele leven niet uit te vlakken. In een conflict tussen twee zaken die allebei juist of onjuist zijn, is er misschien een adequate manier van handelen – het minst kwade van twee kwaden kiezen, of het beste van twee goeden – maar dat heft niet alle emotionele pijn op. Soms kan een eerlijk mens verdriet hebben, ook al weet hij dat hij juist heeft gehandeld. De midrasj maakt ons duidelijk dat het jodendom het bestaan van dilemma's onderkent. Ondanks de gedetailleerde uitwerking van de joodse wet en haar meta-halachische beginselen die bepalen welke van twee verplichtingen prioriteit heeft, kunnen we nog altijd geconfronteerd worden met situaties waarin gronden voor leed onvermijdelijk zijn. Het was de grootheid van Jakob dat hij in staat was tot morele bezorgdheid, zelfs bij het vooruitzicht iets te doen dat volledig gerechtvaardigd was, namelijk het verdedigen van zijn eigen leven ten koste van dat van zijn broer.

Bezorgdheid voor geweld en voor mogelijk bloedvergieten – zelfs wanneer dit uit zelfverdediging gebeurt – is sindsdien altijd een kenmerk gebleven van het Joodse volk. Een van de opzienbarende verschijnselen in de moderne geschiedenis was de reactie van Israëliëse

soldaten na de Zesdaagse Oorlog in 1967. In de weken voorafgaand aan de oorlog waren maar weinig joden waar ook ter wereld zich er níet van bewust dat land en volk van Israël in groot gevaar verkeerden. Egyptische, Syrische en Jordaanse troepenmachten trokken zich samen langs alle grenzen. Israël was omgeven door vijanden die hadden gezworen het Israëliëse volk de zee in te drijven. En toch behaalde het Israëliëse leger een van de meest verbluffende militaire overwinningen aller tijden. Het gevoel van opluchting was enorm, evenals de vreugde over de hereniging van Jeruzalem en het feit dat de joden nu weer konden bidden bij de Klaagmuur (wat ze negentien jaar lang niet hadden kunnen doen). Zelfs de meest seculiere Israëli's bekenden dat zij een intens religieuze emotie ervoeren bij deze, zo beseften ze, historische overwinning.

Maar in de maanden na de oorlog, toen er in heel Israël over werd gesproken, werd duidelijk dat de stemming onder wie aan de oorlog hadden deelgenomen allesbehalve triomfantelijk was.⁸ De stemming was somber, overdenkend, zelfs gekweld. In hetzelfde jaar kende de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem een eredoctoraat toe aan Jitschak Rabin, opperbevelhebber tijdens de oorlog. In zijn aanvaardingstoespraak zei hij:

In toenemende mate zien wij een vreemd verschijnsel bij onze soldaten. Aan hun blijdschap ontbreekt iets, en als ze feestvieren hebben verdriet en ontzetting de overhand, en er zijn er die zich afzijdig houden van feestvieren. De soldaten aan het front zagen met eigen ogen niet alleen de glorie van de overwinning, maar ook de prijs die daarvoor moest worden betaald: hun kameraden die bloedend naast hen neervielen. En ik weet dat ook de afschuwelijke prijs die onze vijanden betaalden de harten van onze mannen raakte. Misschien heeft het joodse volk nooit geleerd of zichzelf eraan gewend om triomf te voelen bij een verovering of overwinning en accepteren we die daarom met gemengde gevoelens.⁹

Die gemengde gevoelens ontstonden duizenden jaren eerder, toen Jakob, de vader van het joodse volk, niet alleen de fysieke angst voor een nederlaag, maar ook de morele pijn van een overwinning ervoer. Alleen zij die in staat zijn beide te voelen, kunnen hun lichaam verdedigen zonder hun ziel in gevaar te brengen.

---

8 Zie Abraham Shapira (red.), *The Seventh Day: Soldiers Talk About the Six Day War* (London: Andre Deutsch, 1970).

9 Martin Gilbert, *Israel: A History* (Londen: Doubleday, 1998), 395.

VIJFDELIGE SERIE

JONATHAN SACKS

Verbond en dialoog joodse lezing van de Tora

GENESIS • *boek van het begin*

EXODUS • *boek van de bevrijding*

LEVITICUS • *boek van het heilige*

NUMERI • *boek van de woestijnjaren*

DEUTERONOMIUM • *boek van het vernieuwde verbond*

In de serie 'Verbond en dialoog, joodse lezing van de Tora' plaatst Jonathan Sacks de bijbeltekst in een wijder verband van ideeën. Veel traditionele commentaren bekijken de Tora door een microscoop: elk detail, elk tekstfragment afzonderlijk. Sacks kijkt door een groot-hoeklenz: naar het totaalbeeld (van de Tora) en haar plaats binnen het geheel van denkbeelden. Dan blijkt het jodendom een fascinerend beeld te schetsen van het heelal en onze plaats daarin. Exodus verscheen eind 2019, Genesis, Leviticus en Numeri in 2020/22 en Deuteronomium begin 2024.

Genesis – boek van het begin

Genesis geeft een levensfilosofie, doelbewust geschreven als een verhaal over enkele mensen en hun familie. Hun leven is ingebed in Gods schepping en krijgt vorm door persoonlijke relaties en keuzes. Door de verhalen van Genesis voorafgaand aan het boek Exodus te plaatsen, vertelt de Tora ons dat het persoonlijke vóór het politieke gaat.

Exodus – boek van de bevrijding

Exodus gaat over de geboorte van een natie en het samenleven als volk. Het vertelt over politiek, over de principes die het volk tot eenheid moeten maken: vrijheid, rechtvaardigheid en menselijke waardigheid. Een volk dat in vrijheid wil leven, heeft onderwijs en wetten nodig.

Leviticus – boek van het heilige

Leviticus is dé sleuteltekst van het jodendom. Voor het eerst klinkt het gebod 'Heb je naaste lief als jezelf'. Mensen worden geroepen heilig te zijn, omdat God heilig is.

In Leviticus ondergaat het volk een verandering: eerst werden ze door God bij de hand genomen, nu moeten ze zelf verantwoordelijkheid dragen. En God komt bij hen wonen.

Numeri – boek van de woestijnjaren

Numeri draait om lessen in vrijheid en leiderschap. Individuele vrijheid is een groot goed; hoe kan die bestaan naast samenleven en landsbelang? Het volk moet oefenen in vertrouwen hebben én betrouwbaar zijn. En het leiderschap moet meebewegen met de veranderende omstandigheden en uitdagingen. De weg naar vrijheid blijkt langer dan verwacht. De reis is niet alleen fysiek, maar vooral psychologisch, moreel en spiritueel.

Deuteronomium – boek van het vernieuwde verbond

In Deuteronomium neemt Mozes een andere rol aan. Eerst was hij bevrijder en wetgever, nu leraar. Hij legt uit waarom de wet er is: nóóit meer slavernij! Hij waarschuwt ook: slavernij is gemakkelijk, vrijheid is lastig. Samenleven moet gebaseerd zijn op rechtvaardigheid; en iedereen draagt verantwoordelijkheid! Een goede samenleving is inclusief, zo niet volledig gelijk. Een goede samenleving zal één natie onder God zijn. Dit deel bevat uitgebreide registers bij de vijfdelige serie.

Reacties op *Genesis, Exodus, Leviticus en Numeri*

- ‘Sacks toont zich een waar meester van de tekst ... hij laat allerlei verrassende en nieuwe betekenissen van de tekst oplichten ... Een must-read voor iedereen die nadenkt over de verhouding tussen politiek en religie.
– *Trouw* ★★★★★ (recensent Sjoerd Mulder)
- ‘Jonathan Sacks schrijft korte essays die uitmunten in helderheid en actuele relevantie. Hij verstaat de kunst om Mozes zó te lezen dat de meest onbegrijpelijke passages meer dan boeiend worden. Sacks behandelt het hele bijbelboek, en laat geen hoofdstuk passeren of hij verrast in zijn uitleg met onvergetelijke visionaire inzichten. Iedere katholiek zou dit boek moeten lezen, hij zal met vernieuwd geloofsinzicht zijn doop in Christus beleven.’
– *Benedictijns Tijdschrift*
- ‘Veel nieuwe inzichten ... een feest van herkenning ... Het hele boek ademt Gods liefde voor zijn volk Israëel, voor alle mensen en voor de hele schepping. Een aanrader.’
– *Israel Today NL*
- ‘Het commentaar biedt een schat aan informatie, niet alleen over het boek Exodus, maar ook over het joodse denken in het algemeen en zijn plaats in de wereld.’
– *Nederlandse Bibliotheekdienst*
- ‘Het commentaar leest als een roman, onder meer door het beeldend taalgebruik en Sacks’ inlevingsvermogen.’
– *Woord en Dienst* ★★★★★
- ‘... helder, vaak verrassend en steeds ook met bewustzijn van de wereld van vandaag ... in uitstekende vertaling ... De 44 hoofdstukken kun je bijna altijd ‘los’ lezen. Dat maakt het boek aantrekkelijk en publieksvriendelijk.’
– *Friesch Dagblad*
- ‘Sacks gaat graag in op maatschappelijke thema’s, ongetwijfeld gevoed door zijn eigen engagement. Maar hij vertrekt steeds vanuit de tekst van Exodus, en dat maakt zijn beschouwingen vaak spannend en verrassend. ... Ze verrassen door hun inzicht en wijsheid.’
– *Katholiek Nieuwsblad*

- ‘Prachtige stijl, toegankelijk.
Kundige inleiding in de joodse lezing van de Tora.
Fraai uitgegeven.’
– *Nederlands Dagblad*
- ‘Voor wie zoals ik Genesis en Leviticus als onderdeel van het Oude Testament kent, is het leerzaam om te ontdekken hoe rabbijn Sacks de vertrouwde verhalen vaak anders leest. Inspirerend is ook zijn steeds herhaalde standpunt dat een beschaving niet kan blijven voortbestaan zonder religie. Genesis en Leviticus zijn oude boeken, maar ze stellen vragen die voor onze samenleving nog niets aan actualiteit hebben ingeboet. We mogen Sacks dankbaar zijn voor deze serie.’
– *Trouw* ★★★★★
- ‘Leviticus heeft geen grote faam bij lezers: al die wetten en regels! Maar als je een paar hoofdstukken van Sacks’ boek over Leviticus gelezen hebt, ben je voorgoed op andere gedachten gebracht.’
– *Katholiek Nieuwsblad*
- ‘Dit prachtige boek, dat wat mij betreft nóg dikker had mogen zijn, smaakt naar meer. Gelukkig zijn ook de delen Exodus en Leviticus al verkrijgbaar en is Numeri in aantocht.’
– *EO-visie* ★★★★★
- ‘Zonder iets af te willen doen van de eerste twee delen, is het Leviticusdeel het spannendste.’
– *Ophef*
- ‘Voor liefhebbers van de Bijbel zijn dit werkelijk adembenemende stukken tekst ... Je kunt het in zijn geheel lezen, je kunt het als commentaar erbij pakken voor preken, je kunt het boek als een introductie in het jodendom lezen of als een oefening in zorgvuldig Bijbellezers.’
– *Inspirare*
- ‘Een fantastische serie. Sacks biedt inzicht en perspectief voor elke politicus.’
– *Chris van Dam, CDA*
- ‘Ik heb de eerste drie delen van Sacks over de Tora gekocht en lees daar met veel plezier in. In de eerste plaats natuurlijk vanwege de gedegen, fraaie en verrassende commentaren van de auteur. Maar daarnaast ben ik zeer onder de indruk van de vertaling. Die loopt, glanst en neemt je mee.’
– *Willem Smouter – EO-bestuurder*

- ‘Iedereen die geïnteresseerd is in de kunst van bijbeluitleg vindt in Sacks’ toracommentaren indrukwekkende en leerzame voorbeelden. Zijn uitleg voldoet aan de drie eisen voor het uitleggen van een (klassieke) tekst: ten eerste doet hij recht aan de condities waaronder de tekst ontstond, ten tweede plaatst hij de tekst in de geschiedenis van interpretaties die al gegeven zijn, en ten derde en vooral maakt hij duidelijk wat die tekst de huidige lezer te zeggen heeft. Ook voor filosofen is zijn uitleg van grote betekenis.’
– *Paul van Tongeren, Denker des Vaderlands 2021-2023*
- ‘De essays [van *Numeri*] munten uit door verrassende inzichten en onverwachte verbanden met de moderne tijd. ... Veel geïnteresseerden in Bijbelexegese heeft hij de ogen geopend voor een frisse kijk op oude teksten. ... Zijn boodschap is uiterst relevant voor de menselijke conditie in de moderne samenleving.’
– *Nieuw Israëlietisch Weekblad (NIW), Rob Cassuto*
- ‘Wie gaat er nu het Bijbelboek Numeri bestuderen tijdens de vakantie? ... ik moet zeggen dat ik zelden een boek heb gelezen dat zo toepasselijk was op mijn vakantieperiode. Weg van huis, weg van de geijkte patronen... Rabbijn Jonathan Sacks heeft mij meegenomen naar het ongewisse. Hij bracht mij naar de tijd die tussen het wonderbaarlijke Exodusverhaal en de verovering van het beloofde land in zit: naar de woestijn. Sacks brengt de overgangperiode van de eerste naar de tweede generatie bevrijde Israëlieten heel dichtbij. Hij schetst het grote verschil van de generatie met een slavenmentaliteit naar de generatie van vrije mensen die zelf mogen kiezen. Numeri laat zien hoe Mozes er zelf bijna aan ten onder gaat, zijn leiderschap staat op het spel. Met als gevolg dat hij de transitie zelf niet mee mag maken. Dit boek is een must voor leiders, en voor iedereen die ... Ik heb een geweldige vakantie gehad. Sterk aanbevolen!’
– *Israel Today Nederland, Peter de Bruijne*
- ‘Opnieuw een mooi uitgegeven en vormgegeven boek. Het is een genot om te merken met hoeveel liefde en zorgvuldigheid vertaler en uitgever zijn omgegaan met dit standaardwerk van Sacks.’
– *Volzin*